

ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. СТЕЛЬМАХА У КОНТЕКСТІ ЦІННОСТЕЙ РОДИННИХ ВИХОВНИХ ТРАДИЦІЙ

У статті розкрито особливості вивчення творчості М. Стельмаха у родинознавчому аспекті. Запропонована організація навчальної діяльності на уроці української літератури сприятиме усвідомленому засвоєнню учнями-підлітками цінностей українських родинних виховних традицій, формуванню пошани до батьків, плеканню почуття єдності родинних зв'язків.

Ключові слова: родинні вихованні традиції, творчість М. Стельмаха, методика навчання української літератури, аналіз художнього твору в родинознавчому аспекті.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими теоретичними та практичними завданнями. В умовах модернізації національної шкільної освіти актуалізується проблема відродження традицій українського родинного виховання як духовно-морального джерела розвитку юної особистості, дієвого чинника формування національної свідомості, утвердження норм і цінностей української ментальності. У пошуках ефективних підходів до розв'язання означеної проблеми необхідно оптимально використовувати виховний потенціал шкільних предметів гуманітарної галузі. Навчальна програма з української літератури для основної школи орієнтує на виховання в учнів шанобливого ставлення до батьків, рідних, формування глибокого відчуття єдності родинних зв'язків, гордості за свій родовід, відповідальності за честь родини, прагнення зберігати її традиції і дотримуватися норм традиційної родинної моралі.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання проблеми. В історико-педагогічних розвідках С. Бабишина, З. Болтарович, О. Вишневського, О. Кравець, П. Кононенка, Г. Лозко, Т. Мацейків,

В. Постового, Ю. Руденка, О. Семенов, Р. Скульського, Т. Усатенко, П. Щербаня розглянуто традиції українського родинного виховання, розкрито їх вплив на формування характеру особистості. Прогресивні здобутки національної родинної педагогіки на основі фольклорних і народознавчих матеріалів висвітлено в дослідженнях М. Стельмаховича. У працях сучасних вітчизняних учених розглянуто окремі аспекти означеної проблеми: традиції сімейного виховання у вітчизняній педагогіці (А. Говорун), теорія і практика підготовки учнів до родинного життя (В. Кравець), українські етнопедагогічні традиції виховання дітей другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (Л. Юда), формування родинно-національних цінностей школярів у процесі вивчення української літератури у взаємозв'язках з народознавством (Ж. Свірська), виховання у підлітків поваги до батьків засобами етнопедагогіки (Л. Повалій), традиції виховання дітей у родині Косачів (Г. Маковська). У літературознавстві тема родинного життя художніх персонажів є предметом дослідження Н. Бернадської, Г. Грабовича, Г. Клочека, В. Неділька, Р. Мовчан, П. Свідера, В. Шевчука.

Обґрунтування актуальності проблеми. Критичний аналіз науково-методичної літератури дає підстави зробити висновок, що більшість дослідників розглядають питання родинного виховання особистості засобами літератури у контексті національного, орієнтуючись на традиційний виховний ідеал української сім'ї. Однак переважно – це досить розрізнені напрацювання, які не розкривають системного підходу до розкриття проблеми родинного виховання учнів на уроках літератури у єдності: цінності родинних виховних традицій – виховна функція художньої літератури – формування юної особистості.

Вивчення творів української літератури у контексті цінностей родинних виховних традицій передбачає широке ознайомлення школярів зі здобутками виховного досвіду українського народу, виявлення ефективних методів і прийомів родинного виховання учнів засобами художнього слова.

Мети статті – розкриття специфіки шкільного вивчення художнього твору родинної тематики, що сприятиме глибокому усвідомленню учнями-підлітками цінностей традиційного українського родинного ідеалу.

Виклад основного матеріалу. Тема родинного виховання знайшла художнє відображення у повістях М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...» та «Щедрий вечір», рекомендованих відповідно чинною навчальною програмою для обов'язкового текстуального та додаткового вивчення в основній школі.

Методично переконливим є розгляд означених творів у контексті життєпису письменника, що дозволяє показати виховний вплив родинного оточення на формування світогляду майбутнього митця, поглиблювати учнівські знання про традиційне родинне виховання українців та формувати вміння аналізувати художній твір у родинознавчому аспекті.

На етапі мотивації навчальної діяльності важливо емоційно підготувати учнів на сприйняття тексту повісті «Гуси-лебеді летять...». Ефективним методом може бути віртуальна екскурсія «Стежками дитинства М. Стельмаха». Вчитель продемонструє відповідні фотоматеріали, розповість школярам про незабутні дитячі враження майбутнього письменника, зокрема про приліт ранньою весною з вирію гусей-лебедів, які несли на своїх крилах весну і життя. Оперуючи яскравими фактами про родину М. Стельмаха, вчитель має можливість налаштувати учнів на осмислення виховного впливу сім'ї на становлення митця. Учнім буде цікаво дізнатися, що мати навчила сина любити природу рідного краю – милуватися вранішніми росами і ранковим туманом, розпізнавати маковий цвіт і духмяний любисток. Великий вплив на формування таланту митця мав батько, а також дід і бабуся, дядько Микола, що стали прототипами героїв автобіографічних творів М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...» і «Щедрий вечір».

У процесі аналізу повісті «Гуси-лебеді летять...» методично переконливою буде організація навчальної діяльності учнів за такою траєкторією: розуміння автобіографічної основи художнього твору; характеристика сім'ї головного героя як духовної святині традиційної

родинної культури; осмислення виховного впливу родини на формування юної особистості. Такій підхід до опрацювання повісті «Гуси-лебеді летять...» поглиблює авторську ідею, конкретизовану в епіграфі – присвята батькам «з любов'ю і зажурую».

Одним із ефективних шляхів вивчення повісті може бути пообразний аналіз, доцільність застосування якого зумовлена відсутністю у творі єдиної сюжетної лінії та необхідністю його цілісного сприйняття. Для характеристики образів членів родини Михайлика учням для обговорення в малих групах орієнтовно пропонуються такі запитання:

- Яку вдачу мали батьки Михайлика?
- За що син удячний своїй мамі найбільше?
- Який вплив на хлопця мали дідусь і бабуся?
- За якими моральними законами жила ця селянська родина? Чи успадкував майбутній письменник моральні чесноти свого роду?
- Яких виховних традицій дотримувалися у родині Михайлика?

Важливо, що саме на цьому етапі вивчення автобіографічної повісті вчитель має можливість з'ясувати рівень засвоєння учнями виховних ідеалів української родини. Зазначимо, що найчастіше семикласники виокремлюють міжпоколінні родинно-виховні традиції, відображені в повісті: любов і повага до батьків, пошана до старших, родинна злагода. Однак на традиціях трудового й естетичного сімейного виховання учні не завжди концентрують увагу, тому вчителю необхідно розкрити їх сутність. Зокрема, варто пояснити, що традиції естетичного виховання в українській родині виявляються у бережливому ставленні до краси природи, шануванні краси побуту та розумінні краси спілкування. Важливо розвивати в учнів уміння самостійно підбирати цитатний матеріал для пояснення традицій естетичного виховання в родині головного героя. Зокрема, потрібно розглянути епізоди про те, як мати веде малого Михайлика на город та показує, що там розквітло; епізод, коли мати будить сина світанку та розказує, як «літо пішло нашим городом». Виразне читання розповіді про «сонячні ключі» й

розкриття її метафоричного змісту дозволяє школярам глибоко усвідомити вплив діда на виховання в онука плекання любові до краси рідної природи.

Важливо стимулювати школярів до самостійних аргументованих висновків. Уважно прочитавши твір, учні повинні розповісти про родинні стосунки діда й онука, добираючи деталі з художнього тексту. Підтвердженням глибоких родинних почуттів діда до онука є той факт, що старий з радістю майструє іграшкового вітряка, мотивуючи свої дії тим, що у нього «такими онуками поле не засіяне». Діалог між героями в цьому епізоді допомагає відчутти дідову безмежну доброту і любов у ставленні до Михайлика. Учні повинні усвідомити, що добрий, мудрий і працьовитий дід Дем'ян був найпершим вихователем майбутнього письменника.

Із глибокою симпатією показано у повісті ставлення головного героя до своєї бабусі, яка була невтомною трудівницею. Письменник використовує лише одну деталь: змальовує її портрет у саду – «обличчя в бабусі таке, наче вона молиться», що засвідчує безмежну любов онука. Учні звертають увагу на художню деталь – кожна нащепка у саду «міцно перев'язана стьожками, видертими із рукавів її сорочок». В лагідній натурі бабусі втілено такі риси її характеру, як працьовитість, безмежна доброта, обдарованість до улюбленої справи. Письменник наділяє героїню найкращими моральними якостями, які, безперечно, були взірцевими для малого Михайлика. Важливо наголосити, що в образах дідуся й бабусі автор показав красу і велич людини-трудівника, красу родинних взаємин, родинну виховну мудрість.

У процесі бесіди необхідно вказати, що традиційно вихованням дітей в українських сім'ях опікувалася мати. У свідомості учнів повинен сформуватися образ матері як людини доброї, люблячої, працьовитої, безмежно закоханої в рідну землю, людини, яка любить все, що росте на землі, яка невтомно працює на полі, на городі, і в хаті. Школярам необхідно переконатися, що між сином і матір'ю склалися теплі стосунки. Важливо акцентувати на тому, що мати добра не переростала в безмірне

потакування синові. Цю думку доречно проілюструвати епізодами із соняшниковим насінням та катання з гірки.

Характеризуючи образ матері головного героя, варто звернути увагу учнів на епізод, коли Михайлик подає милостиню бідній жінці з хлопчиком. Учитель запропонує школярам прокоментувати діалог матері з сином у контексті родинних виховних ідеалів. Семикласники повинні дійти думки, що в українських сім'ях традиційно плекали доброзичливе ставлення до людей, а в дітей виховували людяність, милосердя, доброту.

Образ батька також потребує розкриття у родинознавчому аспекті. Вчитель зазначить, що письменник згадує свого батька Панаса Дем'яновича з великою любов'ю і теплотою. З тексту твору учні дізнаються, що батько дуже любив свого сина, мріяв дати йому освіту, що є свідченням відповідального ставлення до батьківських обов'язків. Так, із великою повагою про батька письменник поспіль напише: «Якби тепер запитали, яку найкращу одіж довелося мені бачити на світах, я не вагаючись відповів би: кирею мого батька». Тому доцільним буде аналіз епізоду, що зображує, як батько у люті морози носив свого сина до школи на руках, загорнувши у теплу кирею. Батько пишався розумним і добре вихованим сином. Учні повинні звернути увагу на ситуацію, коли «щасливий батько любувався своїм читальником», «од такого читання батько прояснився», «ніби аж підріс». Письменник стисло і влучно передає емоційний настрій героя, почуття любові до сина, гордості за його успіхи.

Акцентуючи на традиціях трудового виховання в українській сім'ї, вчителеві необхідно спонукати учнів до розуміння, що в основі національного родинного виховання завжди вирізнявся ідеал праці як форми забезпечення повноцінного життя сім'ї, як необхідний родинний обов'язок. Усвідомлення виховного змісту трудових традицій дає можливість школярам глибше зрозуміти взаємовідносини в родині головного героя, виразніше розкрити мотивацію його стосунків з рідними. Доцільно залучити до аналізу епізод перших жнив із повісті «Щедрий вечір», рекомендованої чинною

програмою для самостійного читання. Під керівництвом педагога учні мають дійти думки, що схвильовано-радісний стан Михайлика в день перших жнив пов'язаний із самоусвідомленням головного героя як виконавця важливих трудових завдань. Школярі відзначають, що Михайлик намагається продемонструвати свою вправність у нелегкій роботі, заслужити похвалу від батьків як доказ його працьовитості, завзятості, відповідальності. Принагідно пропонуємо учням подумати, як у діях і вчинках батьків виявляються їхні батьківські почуття. Семикласники переконуються, що батьки дбають про свого сина, розумно і поступово привчають до важкої праці селянина.

Словесник зазначить, що родинна спадкоємність поколінь ґрунтується не тільки на виховних традиціях, а й на дотриманні родинної обрядовості. Для конкретизації цієї думки учням пропонується етнографічний екскурс, підготовлений мікрогрупою дослідників про українські народні звичаї і християнських цінності, зокрема про традицію святкування Різдва у сім'ї головного героя повісті «Щедрий вечір».

Читацька рефлексія учнів може бути зорієнтована на порівняння виховних родинних традицій, зображених у творах М. Стельмаха, з сучасними родинними виховними ідеалами з метою виховання в школярів поваги до батьків і шанобливого ставлення до старших, плекання відчуття єдності родинних зв'язків і гордості за свій родовід.

Висновки. Методично правильна організація шкільного вивчення художніх творів М. Стельмаха «Гуси-лебеді летять...» та «Щедрий вечір» забезпечує формування в учнів-підлітків умінь аналізу художнього тексту в родинознавчому аспекті, що сприяє утвердженню пріоритету традиційних родинних цінностей у процесі формування юної особистості.

Література

1. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література: 5-9 класи. Київ: «Освіта», 2013. 160 с.
2. Повалій Л. В. Виховання у підлітків поваги до батьків засобами етнопедагогіки: дис... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 1999. 169 с.

3. Постовий В. Г. Ціннісні орієнтації української сім'ї (історико-педагогічний аспект). *Педагогіка і психологія*. 1997. № 1. С. 185-190.
4. Стельмах М. Гуси-лебеді летять. Щедрий вечір. Київ: Веселка, 1975. 256 с.
5. Стельмахович М. Українська родинна педагогіка. Київ: ІСДО, 1996. 288 с.

Тамила Яценко

ИЗУЧЕНИЕ ТВОРЧЕСТВА М. СТЕЛЬМАХА В КОНТЕКСТЕ ЦЕННОСТЕЙ СЕМЕЙНЫХ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

В статье раскрыты особенности изучения творчества Н. Стельмаха в контексте ценностей традиционного украинского семейного воспитания. Предложенная организация учебной деятельности на уроке украинской литературы в основной школе будет способствовать осознанному усвоению учащимися ценностей семейных воспитательных традиций, формированию уважения к родителям, чувства единства родственных связей.

Ключевые слова: традиции семейного воспитания, творчество Н. Стельмаха, методика изучения украинской литературы, анализ художественного произведения в контексте ценностей традиционного украинского семейного воспитания.

Yatsenko Tamila

THE STUDY OF CREATIVITY M. STELMAKH IN THE CONTEXT OF FAMILY VALUES AND EDUCATIONAL TRADITIONS

The article reveals peculiarities of studying of creativity of M. Stelmakh in the context of the traditional Ukrainian family values education. Proposed organization of educational activity at the lesson of Ukrainian literature at school will promote a conscious assimilation of educational values, family traditions, formation of respect for parents and the sense of unity of family ties.

Key words: tradition of family education, creativity M. Stelmakh, the methodology of studying Ukrainian literature, analysis of literary works in the context of the traditional Ukrainian family values education.